

НАРОДОЗНАВЧІ ЗОШИТИ

1 (139) • 2018
СІЧЕНЬ—ЛЮТИЙ

THE ETHNOLOGY NOTEBOOKS

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ • ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 1995 Р. • ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК • ЛЬВІВ

Головний редактор Степан ПАВЛЮК

Editor-in-Chief Stepan PAVLUK

Редколегія "Народознавчих Зошитів":

Степан ПАВЛЮК, голова редколегії, академік НАН України, д.і.н.

Роман ЯЦІВ, відповідальний секретар, канд. мистецтвознав.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Роман КИРЧІВ д. філол. н. (ІН НАНУ), Лех МРУЗ д.і.н. (Варшавський університет, Польща),
Олесь ПОШИВАЙЛО д.і.н. (ВКІН НАНУ), Сергій СЕГЕДА д.і.н. (ІН НАНУ),
Мирослав СОПОЛИГА д.і.н. (МУК у Свиднику, Словаччина), Ярослав ТАРАС д.і.н. (ІН НАНУ),
Роман ЧМЕЛИК канд. і.н. (Львівський історичний музей),
Володимир ДЯКІВ канд. філол. н. (ІН НАНУ)

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ (ФОЛЬКЛОРИСТИКА)

Роман КИРЧІВ д. філол. н. (ІН НАНУ), Ярослав ГАРАСИМ д. філол. н. (ЛНУ ім. Івана Франка),
Віктор ДАВИДЮК д. філол. н. (Східноєвропейський університет ім. Лесі Українки),
Василь СОКІЛ д. філол. н. (ІН НАНУ), Ганна СОКІЛ д. філол. н. (ЛНУ ім. Івана Франка),
Микола ДМИТРЕНКО д. філол. н. (ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ),
Богдан МЕДВІДСЬКИЙ д. філол. н. (Альбертський університет, Канада),
Микола МУШИНКА д. філол. н. (Іноземний член НАН України, Словаччина),
Андрій НАГАЧЕВСЬКИЙ д. філол. н. (Альбертський університет, Канада)

МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ НАУКИ

Олег БОДНАР д. мистецтвознав. (НУ «Львівська політехніка»), Ганна ВРОЧИНСЬКА канд. мистецтвознав.
(ІН НАНУ), Софія ГРИЦА д. мистецтвознав. (ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ),
Раїса ЗАХАРЧУК-ЧУГАЙ д. мистецтвознав. (ЛНАМ), Тетяна КАРА-ВАСИЛЬЄВА д. мистецтвознав.
(ІМФЕ ім. М.Рильського НАНУ), Людмила МІЛЯЄВА д. мистецтвознав. (НАОМА),
Олена НИКОРАК д. мистецтвознав. (ІН НАНУ), Людмила СОКОЛЮК д. мистецтвознав. (ХДАДМ),
Мирослав СОПОЛИГА д. і. н. (МУК у Свиднику, Словаччина),
Галина СТЕЛЬМАЦЬУК, д. мистецтвознав. (ЛНАМ).

Журнал «Народознавчі Зошити» є у переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з історії (Наказ МОН України від 04.07.2014 р. № 793); з філології (фольклористика) (Наказ МОН України від 29.12.2014 р. № 1528); з мистецтвознавства (Наказ МОН України від 06.03.2015 р. № 261)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту народознавства НАН України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 15191-3763 ПР. Серія КВ ISSN 1028-5091

Адреса редакції: 79000, м. Львів-центр, проспект Свободи, 15

Сайт: nz.lviv.ua; e-mail: ethnolog@gmail.com

ЗМІСТ

Від редакції

Головному редактору «Народознавчих зошитів» — 70! 3

Ювілеї

- Кирчів Роман
Яців Роман
Пащенко Євген
Мушинка Микола
Павлюк Степан
- Учений і організатор науки 5
Інтеграли успіху: наукові та організаційні моделі Степана Павлюка 10
Хорватський напрям Степана Павлюка 14
Відгомін праць Володимира Гошовського у Чехії та Словаччині 20
З безмежною любов'ю до Бога, з тривогою і відповідальністю за український народ! 27

Статті

- Сополига Мирослав
Кирчів Роман
Кожолянко Георгій
Кожолянко Олександр
Сегеда Сергій
Балагутрак Микола
Кісь Оксана
Іванкова-Стецюк Оксана,
Марков Ігор
Пацай Тамара
Кузьменко Оксана
Болюк Олег
Демчук Марія
Радович Роман
Сапеляк Оксана
Левецька Мар'яна
Тарас Ярослав
Файник Тетяна
Герус Людмила
Яців Роман
Стельмащук Галина
Врочинська Ганна
Косміна Оксана
Клімашевський Андрій,
Герій Оксана
Павлюк Степан, Кирчів Роман
Мушинка Микола
Ярмоленко Наталія
Мушинка Микола
Пацай Тамара
- Сучасне політичне русинство в регіоні Карпат — антиукраїнський проект (на прикладі Словаччини) 36
З біографії історико-етнографічної монографії «Бойківщина» 48
Солярний культ в давніх українців 57
Пасхальні (Великодні) обряди на Буковині 65
Петро Калнишевський: соловецьке ув'язнення, доля могили, антропологічний портрет 70
Етнопсихологічні погляди Михайла Драгоманова та Івана Франка і нова доба європейської гуманістики 80
«Жіноче питання» в ідеології і пропаганді ОУН 91
Між двома світами: актуальні життєві стратегії постаждалих від військового конфлікту в Україні 103
Етнографічні експедиції Товариства приятелів Гуцульщини 112
Фольклорні знаки воєнного буття у тріаді концептів «воля» — «неволя» — «доля» 125
Теоретичний інструментарій пізнання феномену церковного художнього дерева: до питання основних понять 138
Найдавніші українські ойконіми відантропонімного походження: питання етимології 150
Традиційне житло на північному заході Східного Полісся кін. XIX — сер. XX ст. (за матеріалами Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.) 156
Творча співпраця владика Андрія Сапеляка з інститутом народознавства НАН України 171
Концепт «Святая Русь» і сакралізація імперської влади засобами церковного мистецтва (на прикладі Почаївської Лаври у XIX столітті) 179
Суспільно-громадські допомоги на Покутті: толоки, клаки, помочі, супряги 189
Поняття межі та його відображення в традиційно-народних підходах до організації житлово-господарських комплексів в українських селах 200
Українська лялька у народному одязі: історичний досвід та сучасна практика 206
Етнокультурне знамено мистецьких зусиль Петра Грегорійчука 215
Відданість ідеалам як спосіб життя: лікар, поет, письменник, український патріот, громадський діяч — Михайло Качалуба (110 років від дня народження) 231
Освоєння та відтворення художніх традицій українських народних жіночих прикрас у творчості сучасних митців 242
Назви прикрас XI—XVIII століть (матеріали до термінологічного словника) 254
Французький королівський слід античного кохання у львівському гобелені 269
- ## Рецензії
- Продовження апологетики абсурду 281
Два ювілейні збірники до 95-ліття Володимира Гошовського 285
Фундаментальне дослідження народної прози про голодомори XX ст. в Україні 288
- ## Інформації
- Відзначення 70-річчя Степана Павлюка у Львові 291
Основні результати діяльності Інституту народознавства НАН України у 2017 р. 295

УДК 94(477):323(=161.2)-055.2

Оксана КІСЬ

«ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ» В ІДЕОЛОГІЇ І ПРОПАГАНДІ ОУН

Розглядається бачення ролей і завдань жіноцтва у процесах націєтворення в межах Організації Українських Націоналістів. На основі аналізу текстів ідейних натхненників та лідерів руху (Ю. Липи, О. Теліги, Д. Ребет) та пропагандистських публікацій ОУН розкрито основні елементи образу «ідеальної українки» на тлі полеміки з феміністками міжвоєнного часу. Есенціалістський погляд націоналістів на жінок зводив їх основне покликання до материнства (задля забезпечення природної і культурної тяглості нації) та підпорядкування усіх інтересів, здібностей і діяльності жінок та жіночих організацій цілям служіння національній справі.

Ключові слова: українська жінка, ОУН, націоналізм, есенціалізм, фемінізм.

© О. КІСЬ, 2018

Аналізуючи складні взаємини жінки і нації у різних культурно-історичних контекстах, дослідники помітили, що у процесах націєтворення жінкам зазвичай відводиться подвійна роль: з одного боку, їх вважають насамперед відповідальними за (природне та культурне) відтворення нації, з іншого — жінка постає як метафора самої Нації, її символічна репрезентація. У національних проектах жінок вкрай рідко сприймають як активних учасниць націєтворчого процесу, натомість наголошуючи на їхній материнській функції та ролі хранительок традицій [13, р. 312—316]. Подібна тенденція щодо бачення ролі жінки простежувалася в ОУН у 1930—1940-х рр., що засвідчують як тексти ідейних провідників організації, так і доступні для вивчення пропагандистські матеріали часів національно-визвольних змагань [2]. Хоча окремого програмного документу ОУН, який би чітко окреслював гендерну політику цієї політсили нема, та з деяких текстів ідеологів націоналізму та провідників ОУН, а також з доступних пропагандистських матеріалів можна скласти доволі цілісне уявлення «жіноче питання» в ОУН — як саме бачили націоналісти ролі та функції жінок в українському суспільстві загалом і на час визвольних змагань зокрема.

Культ жінки-мучениці: Ольга Басараб

Чи не від самого початку існування Організації Українських Націоналістів (від лютого 1929 р.) у ній сформувався і підтримувався культ жінки-мучениці за національну ідею, осердям якого стала постать Ольги Басараб. Ольга Басараб (1889—1924) — українська громадська і політична діячка, організаторка першої жіночої чоти легіону УСС у Львові, членкиня головної управи Союзу Українок, співпрацювала з УВО як розвідниця та була зв'язковою полковника Євгена Коновальця. Арештована польською поліцією, на допитах зазнала значних тортур і загинула у в'язниці 12 лютого 1924 р. [10; 14]. Життя та смерть О. Басараб стали еталоном жіночої відданості національній справі в межах ідеології українського націоналізму, її образ активно пропагували як взірець для наслідування серед свідомого українського жіноцтва.

У п'яту річницю від смерті О. Басараб 11 березня 1929 р. підпільна газета УВО «Сурма» опублікувала пропам'ятну замітку [16], у якій автор вибудовує образ героїні-мучениці за націю, підкреслюючи її самопожертву, відданість боротьбі за

українську державність, силу духу, стійкість та закликає наслідувати її приклад: *«Її посвята була гідною української жінки. Її посвята — це лаврові листки над символами нашої державности. Загинула О. Басараб — та розувіли квіти из засіяних нею зерен. Її посвята окрилює нас, зриває до боротьби, а у слушний час пірве всіх українських жінок до нового Великого Чину (...) Громадяне! Ви — що вірите, як Вона — беріть собі примір із Неї! (...) Присягніть, що підете її слідами і що в потребі віддасте і своє життя! Тоді дух замученої героїні буде з нами й поведе нас до успішної боротьби за Українську державу»* [17, с. 7—8].

Надалі у 1920—1930-х рр. щорічно в день загибелі О. Басараб українське жіноцтво організовувало панахиди в церквах Галичини. До цього дня виготовляли портрети та фотокартки, влаштовували масові відвідини могили на Янівському цвинтарі. Часто це супроводжувалося сутичками з поліцією та судовими процесами. Фактично, в ОУН сформувався певний культ Ольги Басараб — її ім'я увійшло в текст «Молитви українського націоналіста» [16].

Серед пропагандистських матеріалів ОУН є показовий з точки зору формування ідеалу свідомої українки документ, датований 1941 р. — вказівки щодо відзначення роковин смерті О. Басараб [6]. У ньому представлено героїзований образ відданої справі українки, приклад якої мають наслідувати. На початку документу зазначено, що «святий сл. п. О. Басараб є святом українського жіноцтва. Українські жінки у визвольних змаганнях української нації, в революційній боротьбі ідуть крок у крок з чоловіками спільною дорогою. Ця дорога значиться жертвами й полеглих жінок...» [6, арк. 343]. Таким чином, провід ОУН визнавав і стверджував участь жіноцтва у націєтворчих процесах і визвольній боротьбі пліч о пліч з чоловіками, водночас на прикладі О. Басараб заохочував жінок до самовідданого жертвовного служіння національній справі. У документі її названо воїном, товаришкою, революціонеркою, її винятково високий статус підкреслено через згадку близької співпраці з лідерами ОУН. *«Ольга Басараб, Жінка-Воїн Української Національної Революції, що брала активну участь в визвольних змаганнях 1917—21 рр. що не кинула зброї по хвиливі невдачі, що була співробітницею, невгнутою, невтомною то-*

варишкою Вождів вл. п. Євгена Коновальця та Андрія Мельника. Революціонерка, що вміла згинути у найтяжчих тортурях не зрадивши тайни, не видавши нікого зі своїх товаришів (...) День 12 лютого, день смерти цієї незломної Жінки-Вояка став святом жіноцтва ОУН» [6, арк. 343а]. Сконструйований у тексті образ Ольги Басараб вочевидь є ідеалізованим — жінку фактично канонізували та долучили до пантеону національних героїв, які мали б надихати послідовників на самовіддане служіння нації.

Водночас, у документі зроблено пряме застереження щодо можливих амбіцій жінок у національному підпіллі. Подаючи перелік можливих функцій жінок у підпіллі, авторка¹ документу наголошує на їх рівноважливості для успіху загальної справи. При цьому мова не йде про вільний вибір жінкою тієї ролі у боротьбі, яка їй особисто до душі, натомість недвозначно вказано: у підпіллі «місце і завдання» кожній жінці (від кухні до розвідки) будуть призначені, і вона не має права відмовитися чи покинути цю ділянку.

«Не кожній з нас, — пише авторка, — судилося бути вояком, не кожна має стільки сили і витривалості, щоб переносити труднощі і невгоди вояцького життя. Та кожна має й матиме визначене собі завдання, призначене місце у Національній Революції, з якого не вільно їй самовільно зійти. Кожна матиме те чи інше становище, на якому мусить витривати хочби свистали кулі, хочби валилися світи. Чи буде це завдання велике чи мале, все одне. Не має бо великих ні малих завдань, коли рішається добро справи (...) Тоді є тільки призначені завдання і успіх може принести тільки совісне сповнення кожного з них. Чи це буде становище розвідниці, телефоністки, сестри-піклунки, інтендантки, чи треба буде чистити і постачати зброю, дбати про одяг та білля вояків, чи може шкратити картоплі в воєнних кухнях — це все однаково важні завдання. Сповнити їх якнайкраще, з посвятою — це наша ціль. Бути все на своєму місці, робити все що треба, змагати всіма силами до кращого ведення справи — це завдання нас революціонерок» [6, арк. 344].

¹ Хоча документ не підписано, та з деяких ремарок, на кшталт «Я зупинилась на постаті Ольги довше...», стає очевидно, що його написала жінка.

Отже, образ Ольги Басараб — «Жінки-Воїна» — мав слугувати не стільки конкретною рольовою моделлю для українок, спонукаючи їх до активної безпосередньої участі у збройній боротьбі (у воєнізованих формуваннях), скільки покликаний був слугувати символом самовідданого служіння нації, готовності на будь-яку самопожертву у тих сферах і ролях, які вважатиме за доцільні для жінок провід ОУН.

Крім того, згаданий документ містить короткий нарис «Жінка в українській історії», авторка якого згадує низку знакових жіночих історичних постатей, доповнюючи перелік українками у лавах УСС та безіменними жертвами Першої світової війни. Підсумовуючи цей огляд славного минулого українського жіноцтва, авторка зазначає: «Останні десятиліття внесли в скарбницю української історії цілу низку українських Героїнь і Мучениць, яким тільки ми — нові покоління — мусимо віддячити. Так, на нас лежить великий обов'язок. Ми не сміємо бути гіршими своїх яскравих попередниць. Ба навіть, мусимо стреміти до чогось більшого. Цілим еством, всією силою мусимо стреміти туди, де горить найбільша Мета. І за цю святую ідею, скроплену кров'ю наших героїв, маємо бути готові в кожну хвилину віддати душу і тіло» [6, арк. 345]. Вибудовуючи історичну тяглість поміж українками минулого і сьогодення, це текст не лише представляє досвід та здобутки попередниць як джерело натхнення для сучасниць, але й зобов'язує останніх взоруватися на них, бути гідними спадкоємцями та продовжувати їхню справу. Таким чином у цьому пропагандистському тексті (та відповідних пропам'ятних заходах на честь О. Басараб) жіночу історію використано інструментально — як спосіб легітимації активної участі українок у національній боротьбі, що мало б сприяти мобілізації якнайширших кіл жіноцтва до співпраці з підпіллям. Водночас сама постать Ольги Басараб повинна була слугувати взірцем жертвовності і самовідданості жінок у національній справі.

Завдання українського жіноцтва у текстах ідеологів українського націоналізму

Ідеологи українського націоналізму та провідники ОУН порівняно мало зверталися до «жіночого питання» у своїх ключових працях і публіцистичних статтях. Проте окремі тексти О. Теліги, Ю. Липи та

Д. Ребет дають змогу скласти уявлення про те, якою мислили «ідеальну українку» та її роль і завдання в процесах націєтворення ідейні провідники руху.

Олена Теліга (1907—1942) — поетеса, публіцистка та літературна критикиня, помітна постать українського націоналізму, рефлексувала на тему національного ідеалу сучасної жінки у своїй статті «Якими нас прагнете?» [15] (яку було вперше опубліковано у жовтні 1935 р. у варшавському «Віснику»). Авторка критикує три типи жінки, що їх конструювали у своїх літературних творах українські письменники — «рабиня», «вамп» і «амазонка». Перші два, на її думку, неприйнятні, бо націлені лише на задоволення чоловічих (побутових і сексуальних) потреб. Але й «амазонка» — «різка, енергійна, позбавлена сентименту, «жінка-товариш» — видається О. Телізі невдалою моделлю для українок, бо «має переважно так мало жіночости, що — викликаючи пошану — ніколи не викликає любови й адорації». Таких жінок діячка називає «мужчинами в спідницях, позбавленими всякої жіночости», які хоч і «можуть багато зробити для суспільности, але той викривлений, хоч часом і корисний, тип жінки ніколи не стане джерелом надхнення мужчини, який потребує поважності в чині й при праці, але ніжности й гумору — в перерві». Закликаючи до пошуку нової національної моделі жіночости, О. Теліга стверджує від імені жіноцтва, що «хоче бути Жінкою. Лише такою жінкою, що є відмінним, але рівновартісним і вірним союзником мужчин в боротьбі за життя, а головне — за націю». Утім, нарікаючи на брак гідної моделі жіночости, сама О. Теліга не пропонує власної візії ідеалу українки, віддаючи ініціативу його формування в руки чоловіків-письменників [15].

У 1938 р. Юрій Липа (1900—1944), один з визначних ідеологів українського націоналізму, опублікував у журналі «Жінка» свою статтю «Українська жінка» [9], в якій окреслив ідеал жіночости та визначив роль українського жіноцтва в націєтворчих процесах. Визнаючи той факт, що в історичному минулому чимало українок зі зброєю в руках відстоювали інтереси України, Ю. Липа все ж вважає військову справу пріоритетом чоловіків: «Коли спитати себе, чи то в тім є призначення українки — то скажемо: ні! Вони можуть заступити своїх братів, що упадають (...), однак перше місце в воєн-

ному риштунку — для мужчин, а не для жінок. *Це їхнє, а не жіноче завдання (...) Українська жінка є зв'язана з військовістю, але не там головний її вияв в духовності раси. Не там її влада»* [9, с. 3]. Особливу жіночу цивілізаційну місію автор висуває з репродуктивної функції жінки, а саме материнство, на його думку, є визначальним критерієм жіночої суспільної ролі: *«Жінка є цілком відмінною від чоловіка істотою. Роль її в цивілізації раси є вища, аніж чоловіка. Вона є носителькою тої цивілізації раси. Назагал жінки досягають повного розвитку тільки по одній, або кількох вагітностях. Вагітність цілковито змінює духовний і тілесний стан жінки (...) Це вже — мати, може найвища форма людства (...) Мати — це не войовниця і не коханка. Є в ній більша від обох духовна стійкість»*. Розвиваючи цю тезу, Ю. Липа звертається до міфології, історії і тогочасних расових уявлень, та на цій основі фактично вибудовує цілий культ жінки-матері як носія, транслятора і хранителя «раси», духовності і моралі. *«Найголовніше духовне внутрішнє життя і формування опінії родини, — пише Ю. Липа, — спочиває в руках жінки [...] Жінка в родині є носителькою не тільки щастя щоденності, не тільки понять справедливості, але й суспільної й расової моралі. Вона більше, ніж чоловік, формує расу (...) Жінка дає в родині і найсильніше пов'язання з минулим власної раси, і підстави норм групової організації раси»* [9, с. 4].

Есенціалізм та біологічний детермінізм у поглядах Ю. Липи на суспільні ролі жінок не були винятком у тогочасному націоналістичному дискурсі [7]. Ідеї Ю. Липи про материнство (у його фізичному і культурному сенсі) як головне покликання жінок у процесах націєтворення були згодом розвинуті, деталізовані і додатково аргументовані у пропагандистських текстах ОУН, адресованих саме жінкам і націлених на мобілізацію українок до участі в боротьбі.

Приділила увагу «жіночому питанню» і Дарія Ребет (1913—1992) — одна з найпомітніших жіночих постатей ОУН, магістр права, громадська і політична діячка, яка долучилася до національного підпілля у юному віці. У 1935—1939 рр. Д. Ребет очолювала референтуру юнацтва і жіночу сітку крайової ексекутиви ОУН, а згодом (у 1943 р.) стала єдиною жінкою у проводі ОУН (зосередившись на справах

пропаганди). Д. Ребет також очолювала Підготовчу комісію зі створення УГВР (1944 р.), а в еміграції до кінця життя залишалася активною учасницею громадсько-політичного життя і жіночого руху в середовищі української діаспори, була редакторкою низки періодичних видань [11]. Зважаючи на виняткову позицію цієї жінки в ОУН, її текст *«Суспільна роль жінки»* (1943 р.) [4] без перебільшення можна вважати відповідником (неіснуючого) програмного документа організації з жіночого питання.

На 16 сторінках щільного машинопису Д. Ребет викладає концептуальне бачення ролі і завдань жіноцтва у націєтворчих процесах та змальовує ідеальних тип свідомої українки. На початку Д. Ребет критикує фемінізм, який *«на життєвому відтинкові жінок розсіяв заколот, незрозуміння і непорозуміння щодо деяких життєвих проблем та суспільної ролі жінки»* [4, арк. 15]. Критичному аналізу фемінізму як ідеї емансипації та руху за права жінок присвячено 3,5 сторінки викладу: авторка пояснює витoki феміністських ідей та переконує у їх шкідливості з огляду на вивіщення жіночих інтересів над національними, протиставлення жіночої рівноправності та суспільного блага. Фемінізм, на думку авторки, є виявом жіночого *егоїзму* і *гедонізму*, прагненням необмеженої свободи, що *«морально і фізично руйнує жінку»*, підриває родину та негативно позначається на демографічній ситуації, протиставляє жінку суспільству, підбурює йти проти власної природи [4, арк. 15а]. *«Фемінізм внутрі національного життя, — пише Д. Ребет, — це чинник суспільного антагонізму і партеккулярного егоїзму (...) і тому є явищем шкідливим і асупільним»* [4, арк. 15а].

Д. Ребет також критикує ідею міжнародного жіночого руху («феміністичного інтернаціоналу»), називаючи такі ініціативи *«абсурдними, утопійними і анархістичними»* з огляду на різні національні інтереси представниць різних народів. *«Жінки передусім є громадянами своєї держави і членами своєї нації, — наполягає авторка, — і підлягаючи духово і морально тільки їй, не можуть шукати розв'язки своїх справ у міжнародних збіговищах»* [4, арк. 16]. Визнаючи певну користь від жіночого руху на початкових етапах пробудження жіноцтва до суспільної активності, Д. Ребет все ж жорстко критикує міжвоєнний фемінізм за вивіщення *«при-*

належності до пола» понад інтереси нації. Авторка вказує на суперечності у закликах і цінностях жіночого руху, аналізуючи публікації в журналі «Жінка» (де, до слова, найчастіше публікувала свої статті М. Рудницька) [4, арк. 16а].

Відтак авторка переходить до окреслення «призначення і природи жінки», які вважає здоровою противагою шкідливому впливу фемінізму. Д. Ребет постулює природність нації як форми людської спільноти, до якої неминуче належать усі люди, і це накладає на кожного певну відповідальність і визначає ті чи інші суспільні ролі. Відтак «має своє телеологічне оправдання зрізничковання фізичної і психічної структури мужчин і жінок, їх взаїмовідношення та поділ завдань між ними. Це є порядок природи, який мимо повних розвоєвих змін в основі лишиється незмінним» [4, арк. 17]. Пояснюючи таку «природну» відмінність суспільних ролей і функцій жінок і чоловіків, авторка спирається на біологічний детермінізм та представляє есенціалістське бачення жіночого покликання: «Психіка жінки має нерозлучну і безпосередню зв'язь з її життєвим призначенням (...) Поняття материнства знаходить свій вислів у питомій природі жінки, що є джерелом і незаступним двигуном життя в найширшому значенні, резервуаром життєво-творчих сил, збережником і культиватором витворених цінностей та найсильнішим звеном, що фізично і духовно в'яже минуле з майбутнім, стимулюючи розвій цивілізації-культури» [4, арк. 17]. Серед особливих «прикмет душі», якими «природа» наділила жінку задля сповнення її місії, авторка називає чуттєвість, інтуїцію, жертвовність, відвагу, посвяту, героїзм, відданість, відчуття краси і здатність до творчості, «виховний змісл», господарність, прагматизм, спостережливність, легкість рухів, адаптивність. Водночас, «ціла жіноча природа у зісталенню з мужеською є пасивна. Це зв'язане з її призначенням материнства (...) яке надає жінці виразний нахил до стабільності і консерватизму» [4, арк. 18]. Авторка також вказує на відмінність інтелектуальних здібностей та нахилів жінок, та стверджує, що «самостійно-творчі здібності жінок є назагал слабші», доказом чого, на думку авторки, є незрівнянно менша кількість жінок серед видатних історичних постатей (митців, політиків, учених, філософів) [4, арк. 18].

Д. Ребет переконує, що жінці слід зосередитися на тих справах, де вона є незамінною (головно, на вихованні нащадків) і не варто прагнути опановувати чоловічі ролі та сфери, «бо там, де треба рішати про великі відповідальні справи, де обставини комплікуються, де треба бути безпощадним супроти себе й інших і де для об'єктивних річей треба увільнитися від власних почувань і наказати серцю мовчати — жінки часто заводять, при чому певну роль відіграє часом також нервова система і фізична структура жінки» [4, арк. 18а]. Натомість жінка має бути для чоловіка «незаступимою опорою в житті, бо в теплі родинного круга знаходить він відпочинок по трудах і зрозуміння та скріплення до дальшої боротьби у своєї товаришки життя» [4, арк. 17а]. Фактично, Д. Ребет визнає і підтверджує другорядну, допоміжну роль жінок у справі націєтворення, ключовим дієвцем якої має стати чоловік.

Далі у нарисі «Роля жінки в історичній перспективі» Д. Ребет виходить із засновку про «стабілізуючо-конструктивну природу жінки», яка «завдяки своїм природним функціям була скріплюючим елементом тривкості і сталості суспільно-правних зв'язків» [4, арк. 18а]. Материнські функції, на думку авторки, визначали прагнення жінок до осілого і стабільного трибу життя, забезпечували тяглість і давали імпульс для розвитку культури і мистецтв у родині. «Рушійному, вічно моторичному, але непосидючому і змінливому гоніві чоловіка жінка протиставляє потребу упорядкованості і постійності життя, в якому сповнялося її материнство» [4, арк. 19]. Відтак Д. Ребет згадує видатних жінок княжих і козацьких часів, наголошуючи на поєднанні у них громадянських рис і материнства. Саме в родині плекали жінки традиційну культуру, звичаї, мову і віру предків у важкі для українців часи лихоліть, завдяки чому збереглась, на думку Д. Ребет, ціла українська нація. У новітні часи національного піднесення та визвольних змагань, вважає авторка, жінки засвідчили свою готовність нарівні з чоловіками відстоювати національну справу.

Наостанок, окреслюючи «Наші завдання», Д. Ребет зосереджується на таких першорядних аспектах: «праця над собою, подружжя, родина, виховання, суспільна дійсність, заробітня праця, жі-

ноча організація» [4, арк. 20]. Долаючи чужинські впливи та ґрунтуючись на рідних традиціях, вважає авторка, «українська жінка мусить себе виховувати під кутом служення національній ідеї, віддаючи їй усі свої творчі сили (...) Плекаючи свою духовість мусить жінка стати на висоті чистої моралі, здорової релігійності та крицевої незломності, мусить виказувати у себе силу волі і витривалість у всіх починаннях. Свідома своїх життєвих завдань, мусить до них заздальгідь підготовлятися, здобуваючи і поглиблюючи знання і освіту, та плекаючи зарозом здоровля фізичну силу і справність.» [4, арк. 20]. Визначаючи основне завдання жіноцтва у справі націєтворення, Д. Ребет безумовно віддає перевагу саме материнській ролі: «Маючи право і обов'язок автивної участі в суспільних справах, найважлише місце займає жінка в родині (...) Роля жінки як матері є й усе буде найсуттєвішою і найважлишою (...) Родина і подружжя це не лише її особиста справа, але передусім суспільна (...) Родина зберігає та є носієм національної традиції і невичерпним резервуаром свіжого допливу сул нації» [4, арк. 20а]. Авторка покладає на жінку-матір цілковиту відповідальність за всебічне виховання і розвиток нащадків та створення атмосфери в сім'ї. «В родині розвиває жінка українську духовість і плекає культуру національну, через родину виховує націю» [4, арк. 21]. «Жінка мусить плекати свою духову і фізичну силу та знання, щоби могли приводити на світ, розвивати здорових тілом і духом людей, щоби в родині плекати матеріальну і моральну тугість нації, щоб в українській родині росла могутність України» [4, арк. 21а]. Така абсолютизація материнської ролі в тексті Д. Ребет можливо почасті зумовлена й тим, що на момент його написання жінка виховувала маленького сина (народженого у березні 1942 р.). Однак загалом авторка дуже чітко і логічно обґрунтовує першорядність материнства в контексті фізичного і культурного відтворення нації, легітимізуючи таку позицію покликаннями на історію, традиції, тогочасні уявлення про жіночу психологію і т. п.

Окрім виняткової ролі жінки в родині, Д. Ребет закликає також жінок вносити свій вклад у суспільний поступ — як на рівні жіночих організацій, так і у професійній сфері чи державних інституціях, на-

самперед у сфері освіти і виховання, суспільної опіки, де, на думку авторки, найкраще проявляє себе «жіноча природа». Поза тим, Д. Ребет не виключає, що «під час війни усе будуть мати жінки перед собою великі завдання допоміжної служби: в санітарній ділянці, інтендатурі, зв'язку, технічно-бюрових заняттях, і взагалі всюди, де можливо відтяжити мужчин, які можуть тоді всецїло віддати свої сили збройній безпосередній боротьбі» [4, арк. 21а]. Не заперечуючи можливість професійної праці для жінок, Д. Ребет закликає жінок робити це лише в разі гострої потреби заробітку, але відмовитись від праці на користь чоловіка, якщо є брак робочих місць чи нема потреби у жіночому заробітку. Заохочуючи жінок до громадської активності, Д. Ребет відверто засуджує жіночі організації, націлені на захист суто жіночих прав та інтересів, називаючи їх «жіночим гетто замкненого в собі жіночого світика». Авторка переконана, що «жіночі гурти мусять своїм змістом творити органічний нерозривний зв'язок з цїлістю національного життя, а організоване жіноцтво мусить в них і через них служити загальнонаціональним справам» [4, арк. 22а]. Загалом, покликанням кожної українки має бути таке: «свою незнищиму енергію, свій повний віддання запал, високий лет душі і тепло свого материнського серця нехай жінка віддасть нації всюди, де чується на силах і де цього треба» [4, арк. 22а]. Таким чином, допускаючи жіночу громадсько-політичну діяльність і професійну працю, Д. Ребет вважає їх не стільки можливостями для самореалізації жінок, скільки способами служити інтересам нації.

Полеміка з феміністками

Протягом 1930-х рр. у публічному просторі Галичини тривала запальна полеміка поміж представниками націоналістичних політичних кіл та феміністично-орієнтованими діячками жіночих громадських організацій щодо так званого «жіночого питання». Вочевидь, перші прагнули заручитися підтримкою якнайбільшої кількості активного жіноцтва для розвитку мережі підпільних осередків та мереж ОУН, тоді як провідниці жіночого руху (насамперед очільниці «Союзу українок» Мілена Рудницька та ін.), як послідовниці ліберального крила фемінізму, наголошували на потребі об'єднання зусиль жіноцтва різ-

них політичних спрямувань у відстоювання національних інтересів українців політичним (парламентським) шляхом. В контексті виборчих кампаній до Галицького сейму 1928 р. і 1930 р. обидві найпотужніші українські партії (УНДО та УСРП) підтримали ідею висунення жінок-кандидаток, то ж М. Рудницьку та О. Кісілевську двічі було обрано до сейму від партії УНДО. «Союз українок» обстоював ідею єдиного українського виборчого фронту під час виборів, щоб шляхом збільшення українського представництва в парламенті відстоювати і легально виборювати права українців у Польщі. Протягом усіх передвоєнних років лідерки «Союзу українок» докладали зусиль для підвищення громадської активності, національної свідомості та політичної участі жінок в Галичині, та міжпартійні чвари і партійні компроміси з правлячими елітами фактично блокували процес просування українок у політику [8, с. 202—228]. Натомість ОУН, яка діяла нелегально і обрала підривну діяльність як свій шлях до здобуття національно-державної незалежності України, не лише не схвалювала парламентського шляху змін і відповідно політичних амбіцій провідниць «Союзу українок», але й, як видно викладеного вище, загалом не поділяла ідей жіночої рівноправності та емансипації, вважаючи оптимальним гендерним укладом розділення та комплементарність жіночих і чоловічих гендерних ролей.

М. Рудницька (1892—1976) — громадсько-політична діячка, освітанка, докторка філософії, публіцистка, багаторічна очільниця «Союзу Українок» (1928—1939), була не лише формальною лідеркою найпотужнішої української жіночої організації у міжвоєнній Польщі, а й активно пропагувала ідеї жіночої рівноправності, фактично формуючи тогочасну ідеологічну платформу українського жіночого руху. У своїх численних виступах і публікаціях М. Рудницька наголошувала рівноцінність жінок як громадян, підкреслювала необхідність жіночої самореалізації у всіх сферах, критикувала застарілі ідеї обмеження жінок виключно родинно-побутовими функціями. У своєму виступі на загальних зборах «Союзу Українок» у грудні 1929 р. М. Рудницька відкидала абсолютизацію репродуктивних функцій та стверджує самоцінність жінки як людини безвідносно до сімейного статусу: *«Вартість її життя не може залежати від того, чи вона знайшла чоловіка, чи ні, чи мала діти, чи*

ні (...) Сучасна жінка має власне, безпосереднє відношення до людства, як людина, а не лиш посереднє через свою функцію продовження людського роду. Вона (...) не є лише половою істотою, її призначення як людини виходить поза її призначення полове як жінки і матери, родина не є одинокою цариною її діяльності. Вона не дозволить собі відібрати право до власного звання і економічної незалежності (...) лише сполука обох ділянок може виповнити сучасній жінці зміст життя» [12, с. 143].

У 1933—1939 рр. в Галичині у середовищі українського жіночого руху і на сторінках жіночої преси різного політичного спрямування розгорнулася полеміка з приводу звуження сфери самореалізації та обмеження політичних та громадянських прав жінок у гітлерівській Німеччині. Згортання демократії та встановлення тоталітарного режиму під орудою НСДАП супроводжувалося витісненням жінок з публічної сфери в приватну. У численних публікаціях українські авторки (представниці жіночих груп соціалістичного і ліберального спрямування) гостро критикували формулу «трех К» (*Kinder, Kirche, Kuche*) для визначення жіночого ролі в національному проекті. Зазнала критики й так звана «жіноча програма» нацистів, осердяв якої А. Гітлер назвав материнство: для активісток жіночого руху абсолютизація жіночої репродуктивно-виховної функції була неприйнятною [7, с. 87—88]. Натомість, свідомі українки прагнули повноцінно і всебічно долучатися до політичних справ свого народу. Закликаючи жіноцтво об'єднуватися понад партійними розбіжностями, М. Рудницька наголошувала, що *«жіночий рух не погодиться тільки з ролею оборонця «жіночих прав і інтересів», а українські жіночі організація не можуть «стояти осторонь від питань загальнонаціонального, чи загальнодержавного значіння, тобто від політики (...)* Українське жіноцтво має обов'язок і право співішати про ті основні (...) питання, від яких залежить сучасність і майбутнє українського народу» [12, с. 242—243]. В іншій своїй статті *«Жінка і нація»* М. Рудницька власне розмірковувала над тим, *«чого ми хочемо, сучасне українське жіноцтво, від громадянства, і чого хочемо ми жінки від себе?»* з огляду на бездержавний статус української нації. Діячка наголошувала на різносторонньому потенціалі

лові українок та закликала жінок активніше і всіма своїми силами долучатися до національних справ, виходячи за вузькі межі родини і дому [12, с. 206—208]. Таким чином, активне галицьке жіноцтво міжвоєнного періоду не обмежувалось суто феміністською програмою обстоювання жіночих прав, але бачило своє завдання у служінні інтересам становлення української нації і держави в ширший спосіб, аніж суто материнсько-побутові функції; активістки заохочували українок ставати активними громадянками — долучатися до громадсько-політичної активності, освіти та професійної праці.

Конструювання образу «ідеальної українки» у пропагандистських матеріалах

В умовах загострення національно-визвольних прагнень українців Галичини у передвоєнний і особливої воєнний період, націоналістичний ідеал української жінки зазнав певного коригування з огляду на необхідність мобілізації жіноцтва на підтримку збройного націоналістичного підпілля. Такі чіткі настанови щодо завдань свідомого українського жіноцтва, напрямків та способів роботи з ним окреслено на 15 сторінках щільно надрукованого тексту 1943 р. під назвою «Українська жінка в сучасній дійсності» [3]. Критикуючи українських жінок за недостатній інтерес до «суспільних справ», автор(к)и зазначають потребу активізації участі жінок та, водночас, необхідність подолання тих розходжень в уявленнях про суспільні ролі і завдання жінок, що були помітні в тогочасному українському середовищі.

Насамперед критика стосується «залишків фемінізму» серед свідомого і активного жіноцтва: їх названо «останнім відгомонам відумерлих кличів» і «псевдо-універсалістськими несвоїми тенденціями», які стрімко відходять. Наголошення феміністками «жіночої проблеми» автори вважають джерелом «суспільного конфлікту», сама її артикуляція є «основно шкідлива, бо криє протисуспільний груповий егоїзм» [3, арк. 2зв.-3]. Критики зазнають марксистські ідеї рівноправності та радянська практика жіночої емансипації, які, на думку авторів, є штучними і шкідливими, йдуть в розріз з «жіночою природою», руйнують духовність жінок, підривають родинне життя. Навіть визнаючи деякі позитивні риси емансипованих жінок, автори вважають шкоду таких ідей незрівнянно більшими. «Ідея рівно-

правності виглядає так, що жінці імпонує найбільше мужеське звання, цілковита свобода і незв'язаність ніякими обов'язками, — в тому бачить вона шлях свого життєвого росту. І в дійсності затирається під впливом такого виховання в великій мірі додатні прикмети жіночої природи. Є це явище штучне, створене пануючою системою. Очевидно, бувають також і позитивні вияви. Загально замітна більша життєздатність, зарадність, твердість, витривалість, і передусім річевість. Нема розпорозуючої деструктивної дрібничковості, афектованості, рафінованості і мавпячої кокетерії. Але й нема незаступимо часом м'якості почувань, тонкості та удухотворення, нема в родині потрібного тепла, несповненими залишаються щоденні жіночі завдання — нема жінки на своєму місці. І це саме найважливіше. Жінці вихованій у впливах марксизму говорити про чистоту особистого життя, удухотворену любов, тверду основу подружжя, святість родини і т.п. видається найбільшим назадництвом, заскорузлістю, відсталістю від «поступу» [3, арк. 3].

Переходячи до окреслення головних завдань сучасного жіноцтва, автори документу виходять із засновку, що «для нас головною ціллю життя і діяння мусить бути добро українського народу, його ріст, розвиток і всебічне удосконалення» [3, арк. 3а-4]. «Українська жінка мусить бути разом дружиною, матір'ю, господинею і громадянкою (...) такий стан найбільше відповідає нашій природі, а дальше потребам нашого твердого життя» [3, арк. 4а], — постулює документ, таким чином розглядаючи і приватну (дім і сім'я), і публічну сфери як ті царини, де має себе реалізувати українка.

Описуючи ідеал українки, автори тексту включають сюди як риси, характерні для традиційного еталону жіночності, так і прикмети типово-маскулінні, утім необхідні для активної участі у національній боротьбі та виконання актуальних завдань націєтворення: «Жінка з мужнім сильним духом та життєвим гартом а разом з м'якістю почувань, з запалом гарячого серця та жаром жіночої душі; жінка горда своєю людською і жіночою гідністю, без фальшивої пози; при всій життєрадісності серйозна та з мудрим поглядом на світ і життя;

при ідеалістичному наставленні практична в щоденних турботах; жінка що безпретенсіонально сповняє свої щоденні обов'язки, але в них не замикається, тільки живе ширшим заінтересуванням духово-культурних чи актуально-громадянських справ, — це товаришка чоловіка, з яким рука в руку пробивається крізь життя (...) Пересічно це питома нам явище і в кожному випадку цей загально притягаючий зразок мусить бути обов'язуючим (...) Наш перший обов'язок: формування себе самих» [3, арк. 4а].

Серед таких вартостей, які має плекати у собі кожна жінка, документ називає формування власного світогляду та твердих переконань, силу волі і витривалість, щоб обстоювати власні погляди та моральні засади, а також знання української історії і культури та інтелектуальний розвиток. Усе це особливо важливо з огляду на виняткову роль жінки-матері у вихованні нащадків [3, арк. 5]. Окрім інтелектуального розвитку, перед жінками стоїть також завдання «розвою фізичних сил, справа тіловиховання» [3, арк. 5а], адже міцне здоров'я вкрай важливе для дітонародження (отже — для здоров'я нащадків нації) та для успішного виконання численних повсякденних жіночих обов'язків. Загалом «материнські обов'язки жінки все стоять у центрі основних жіночих завдань (...) щоб відповідним ховом виплекати якнайздоровішу расу, найбільше життєздатних людей» [3, арк. 6].

Раціональна і ефективна організація домашнього господарства [3, арк. 6а-7], а також фахова підготовка у різних суспільно-корисних сферах [3, арк. 7] також мають бути у фокусі жіночої уваги. При цьому вища освіта для жінок має виходити не зі штучних «амбіціонерських аспірацій» і «позерства», але слугувати для вироблення «мозкової еліти, вищекваліфікованих сил» та інтелігенції, яких бракує. У виборі фаху жінкам слід керуватись «зацікавленнями, уздібненнями та суспільною корисністю», а особливу увагу належить звернути на ділянки, до яких «завдяки своїй природі жінки найкраще надаються»: освіта та виховання дітей і молоді, господарська праця, суспільна опіка, охорона здоров'я, санітарно-гігієнічні і культурницькі ініціативи тощо [3, арк. 7а]. Загалом особистий розвиток жінки має бути підпорядкований інтересам нації, а не власним «егоїстичним» мріям чи прагненням.

Саме на досягненні згаданих цілей, вважають автор(к)и документу, мають зосередити свою діяльність жіночі організації. Підвищення їх активності розглядається як першорядне завдання: створення сильного керівного ядра, вироблення ефективних форм роботи та залучення насамперед освічених жінок як лідерок, які мали б через мобілізувати до суспільної активності жіноцтво різних суспільних верств [3, арк. 8—8а]. Загалом, завданням організованого жіночого руху, на думку авторів документу, є «щораз новими силами вести суспільну працю, виховувати і вишколювати жіноцтво, інспірувати та напрямлювати індивідуальне самовиховання та самовишкіл жінок, зберігати чисту українську духовість — це (...) для жіночих організацій вихідне заложення до визначення програми праці» [3, арк. 8а].

Фактично, спираючись на поняття «жіночої природи», автор(к)и документу представляють есенціалістське розуміння гендерних особливостей жінок, а фізичний розвиток, освіту і професійну працю розглядають не крізь призму потреби жіночої самореалізації, але як спосіб жіночого служіння інтересам нації. Знецінюючи прагнення і зусилля феміністок щодо жіночої рівноправності, критикуючи політичні амбіції феміністок, текст протиставляє їм ідею жіночої жертвовності та національної відданості. Автори документу окреслюють своє бачення ролей і завдань українок у розрізі актуальних потреб націєтворення, акцентуючи насамперед материнську місію жінок. При простежується намагання нав'язати власний порядок денний для роботи жіночих організацій, а саме — переорієнтувати їхню діяльність з відстоювання прав жінок на піднесення національної свідомості та мобілізацію жіноцтва до національних змагань. Йдеться фактично про прагнення підпорядкувати жіночий рух цілям і завданням національно-визвольної боротьби.

Ідентичним є дискурс інших пропагандистських текстів націоналістичного підпілля, які загалом повторюють основні тези статті Д. Ребет, часто використовують ті самі чи подібні аргументи, лише інколи деталізуючи чи конкретизуючи жіночі завдання в контексті національно-визвольної боротьби. Так, у тексті «До питання призначення української жінки» М. Рак, критикуючи ідеї рівноправності, зазначає: «Емансипація жіноцтва в Україні була в

великій мірі модою і штучним рухом», стверджуючи, що «жінка в Україні стояла й без того високо» [5, арк. 11]. Автор(ка) закликає жінок до активної участі у національних змаганнях, проте звертає увагу на демографічні втрати українців, а тому наголошує: «Та це ще не значить, що воєнізація є основним призначенням жіноцтва. Воно надалі не сміє забувати про свій обов'язок стати матір'ю і основою здорової української родини. Це тим більше, що ми мусимо мати здорове, сильне тілом та духом поповнення, зміну, що гідно пішла би слідами своїх великих прадідів (...) Ми дійшли до основних питань призначення українського жіноцтва, це: а) дати якнайбільше й якнайздоровіше молоде покоління та б) підготуватися до зриву й державного будівництва» [5, арк. 10—11]. У тому, що стосується участі жінок у національній боротьбі, пропонується скерувати їхні зусилля на такі сфери: «1) керування життям на випадок, коли б це не могли робити чоловіки; 2) ведення розвідки ворожого заплілля; 3) виручення чоловіків від сповнення служби санітарів та зв'язківців, зокрема в запільних військових частинах; 4) виконання функцій машиністок і телеграфісток по військових штабах тощо; 5) переведення збірочок, шиття й латання білля і одягів для військових відділів; 6) улаштування для них святочних імпрез і т. д.» [5, арк. 13]. Основним покликанням жінок у націєтворчих процесах М. Рак вважає материнство, а можливе коло жіночих функцій на період активних національно-визвольних змагань зводять до тимчасового заміщення чоловіків на певних позиціях, а також типово-жіночої опікунчо-обслуговуючої, допоміжної та емоційної роботи.

Пропагандистське видання жіночої референтури ОУН «На пробій» [1] вочевидь було адресоване саме жінкам: воно містить численні заклики, настанови та вказівки щодо завдань та ідеалів українського жіноцтва в світлі ідеології українського націоналізму. Вірогідно написаний в часі Другої світової війни (на що є опосередковані вказівки в тексті), текст був покликаний мобілізувати жіноцтво для активнішої підтримки національного підпілля. У зверненні до українського жіноцтва вже на першій сторінці публікації зазначено: «Перед українською жінкою велике завдання: розбудова життя українського народу і здійснення його змагань.

Вона мусить усі свої сили, свої знання, свою насагу віддати на службу Батьківщині (...) Вона (жінка) зуміє погодити обов'язок матері — виховання молодого покоління — з обов'язками громадянки-націоналістки, коли цього вимагатиме справа (...) Ти, як виховниця нового покоління, мусиш бути націоналісткою (...) Ти, українська жінко, мусиш бути носієм того націоналізму, бо перед тобою відповідальність за долю нації перед історією» [1, арк. 1—2].

Відтак у статті «Жінка націоналістка» критики зазначають ідеї емансипації жінки та феміністичний рух (які уособлював «Союз Українок»), який їх названо анахронізмом. Цьому протиставлено інший тип української жінки — «жінки-матері, яка була б здібною виховати сильні характери лицарів і побідників» [1, арк. 6]. Розвиваючи цю тезу, автори наголошують: «Новітній культ родини й жінки-матері набирає сьогодні глибокого політичного змісту (...) Справи виховання нового молодого, здорового фізично духово й морально покоління — це перше головне завдання жінки (...) Традиції наших змагань і політичну думку діти в першій мірі повинні виносити з родинного середовища» [1, арк. 7—8]

Окреслюючи ідеал українки, документ протиставляє «хибні» цінності фемінізму «справжнім» цінностям націоналізму: «Хочемо жінки, що своє післанництво і призначення розумітиме не як феміністичної діячки, яка шукає шляхів до улегшення свого життя і звільнення себе від обов'язків чи заспокоєння своїх псевдоамбіцій, але жінки, яка свідомо своїх природних обов'язків, готова ці обов'язки виконати і активно брати участь у боротьбі, що її провадить нація за своє існування і ріст» [1, арк. 8]. У наступному нарисі «Українка» змальовано ідеалізовані гендерні відносини в українському суспільстві в історичному минулому, а найбільшим здобутком жіноцтва названо материнське виховання воїнів-героїв. «Українка-громадянка, чи мати — все така сама тиха, лагідна, незамітна. Великі геройські діла сповняє вона так само скромно, як малі. Не шукає розголосу і слави. А найбільшою славою і заплатою за її труди є для неї її син (...) Вона тішить, що її син не лякається ніяких ворожих сил, що сміло йде на небезпечне діло, що не жаліє свого мо-

лодого життя для Ідеї. І вона не жаліє за ним, не побивається, а тільки просить сили і витривалості для сина» [1, арк. 9].

Далі в нарисі «Завдання жінки» [1, арк. 12—13] автори звертаються до жінок із закликом: «Мусимо твердо і непохитно виконувати свої обов'язки, які має кожна з нас супроти своєї батьківщини повсякчас, а в часі війни й лихоліть тим більше». При цьому чітко окреслено головні завдання жіноцтва: «Чуле серце, тонка інтуїція, вроджена пошва для родини все ставали нам до помочі, і тому ми часто можемо зробити багато більше, як чоловіки. Тому ми можемо й мусимо своє завдання, завдання жінки, матері, громадянки виконувати, не зважаючи ні на що. Ніхто не заступить матері в родинному житті, в якому жінка своєю невсипущою працею надає того особливого характеру, без якого хата здається мертвою, яке завдяки жінці зберігло свої традиції, своє національне обличчя» [1, арк. 12]. Роблячи основний наголос на виховній ролі жінки в родині, текст раз у раз повторює: «Завдання наше в сучасну пору — в першу чергу залишатися спокійними, й твердими на своїх місцях — виховувати дітей, зберігати і охороняти домашнє вогнище та удосконалювати себе. В суспільному житті крім гуманітарної праці, якої зараз є дуже багато, дуже важна є праця освітньо-впливова» [1, с. 12].

Загалом, тексти цієї публікації відтворюють есенціалістську риторичку інших подібних текстів, апелюючи до «жіночої природи» та підкреслюючи важливість відповідних вроджених жіночих характеристик, які, утім, пропонується на час війни розширити та доповнити рисами типово маскулініними. Документ чітко постулює безумовну пріоритетність материнської ролі для національно-свідомої жінки — виховання нащадків тепер прирівняно до політично-значущої діяльності в інтересах нації; при цьому жінкам нагадують про неприпустимість будь-яких амбіцій, вони не повинні очікувати визнання свого внеску чи винагороди за свою працю — натомість слід мовчки нести тягар своєї відповідальності, дбаючи насамперед про інтереси нації, а не власне жіночі права чи свободи.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в межах ідеології українського націоналізму, як і в інших національних проектах, жінок розглядали в першу чер-

гу як відповідальних за фізичне та культурне відтворення нації, покладаючи на них відповідальність за здоров'я нащадків, їхнє виховання в національному дусі. Материнська роль визначалася як основний спосіб жіночого служіння нації, тоді як інші можливі жіночі активності (громадсько-політичні, професійні чи навіть військові і т. п.) допускалися лише як доповнення до цієї головної ролі чи як виняток, тимчасово чи як виняток, на період загострення національно-визвольних змагань та виникнення потреби заступити/підсилити чоловіків у певних типово чоловічих функціях (які відповідають «жіночій природі» — соціальна опіка, розвідка, зв'язок, санітарна служба, пропаганда і т. ін.). Покликання на історичне минуле для легітимізації конкретних завдань сучасного жіноцтва в межах національно-визвольних змагань є свідченням інструменталізації жіночої історії, яку використано як засіб мобілізації жіноцтва. Прагнення підпорядкувати жіночий рух інтересам руху національного прос-тежується в намаганні визначити пріоритети для діяльності жіночих громадських організацій — їх націлювали на роботу в інтересах нації- і державотворення, мобілізації усіх ресурсів на всебічну допомогу націоналістичному підпіллю та піднесення національної свідомості населення. При цьому, властиво-феміністичні ідеї емансипації жіноцтва та зусилля, спрямовані на досягнення гендерної рівності затавровано як шкідливі і несумісні із завданнями національно-визвольного руху. І якщо українські політичні партії міжвоєнної Галичини (соціалістичного і національно-демократичного спрямування) визнавали і підтримували ідею жіночої рівноправності [8, с. 202—228], то націоналістично-орієнтовані сили (насамперед, ОУН) її категорично відкидали, пропагуючи натомість есенціалістське бачення гендерних відмінностей та ідею комплементарності статей, звідси — націленість на розподіл соціальних ролей і суспільних завдань поміж чоловіками і жінками на основі їх «природного» призначення.

1. Архів ЦДВР. — Ф. 17. — Т. 7. — 1943. — 14 арк. (На пробій. Одноднівка. Видання жіночої референтури ОУН).
2. ГДА СБУ (Галузевий державний архів Служби безпеки України). — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 48. — 441 арк. (Матеріали и документи ОУН по женскому вопросу, и жизни и творчестве украинских писателей)

- Тараса Шевченко и Леси Украинки, о празднике моря и др. : в одном томе).
3. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 48. — Арк. 1—8а (Українська жінка в сучасній дійсності // Відділ культурної праці У.Ц.К. Головна жіноча секція. Додаток до Вісника УЦК. — 1943. — № 5).
 4. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 48. — Арк. 14—22 (Ребет Дарія. Суспільна роля жінки // Відділ культурної праці при У.Ц.К. Головна жіноча секція. — 1943. — Ч. 4).
 5. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 48. — Арк. 9—13 (Рак М. До питання призначення української жінки).
 6. ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 48. — Б. а. — Б. д. — Арк. 342 зв.—346 зв. (В річницю смерті Ольги Басараб).
 7. Гавришко М. Вплив «гендерної політики» у Третьюму Райху на український феміністичний дискурс в Галичині у 1930-х рр. / М. Гавришко // Українознавчий альманах. — 2011. — Вип. 6. — С. 86—90.
 8. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю : монографія / М. Дядюк. — Львів : Астролябія, 2011. — 368 с.
 9. Липа Ю. Українська жінка / Ю. Липа // Жінка. — № 7—8. — 1938. — Квітень. — С. 2—4.
 10. Лялька Ярослав. Ольга Басараб та її доба / Ярослав Лялька. — Львів : Галицька видавничка спілка, 2007. — 1248 с.
 11. Посівнич М. Жінка в проводі ОУН: Дарія Ребет — «Орлян» / М. Посівнич // «І слова стали чином живим...» (Боротьба ОУН та УПА крізь призму людських доль та стосунків): Збірник історико-біографічних нарисів / відп. ред. О. Стасюк. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. — С. 147—176.
 12. Рудницька М. Статті, листи, документи / М. Рудницька ; відп. ред. М. Богачевська-Хом'як ; упоряд. М. Дядюк. — Львів : ЦДІА України, 1998. — 844 с.
 13. Anthias F. Women and the Nation State / Floya Anthias, Nira Yuval-Davis // Nationalism: The Reader / ed. by J. Hutchinson and A.D. Smith. — Oxford : Oxford UP, 1994. — P. 312—316.
 14. Стасюк О.Й. Басараб Ольга [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. — Т. 1: А-В / редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України; Інститут історії України. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Basarab_O.
 15. Теліга О. Якими нас прагнете? [Електронний ресурс] / Теліга О. // Збірник / ред. О. Жданович. — Детройт : Український золотий хрест в ЗСА, 1977. — С. 65—77. — Режим доступу: <http://sites.utoronto.ca/elul/lit-crit/Feminism/Teliha-Iakymy.html>.
 16. Липовецький С. Розвідниця Ольга [Електронний ресурс] // Україна Молода. — 2009. — 2 вер. — Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1481/169/52083/>.
 17. Пам'яті Ольги Бесарабової [Електронний ресурс] // Сурма. Орган УВО. — Ч. 2—3 (17—18). — 1929. — Лютий — березень. — С. 7—8. — Режим доступу: <http://ounis.info/archive/library/Newspapers/surma.html>.

Oksana Kis

A «WOMAN'S QUESTION» IN THE OUN IDEOLOGY AND PROPAGANDA

This article explores the vision of women's roles and tasks in the national project from the perspective of the Organization of Ukrainian Nationalists. Analysis of the texts of the prominent Ukrainian nationalists (Yuriy Lyuba, Olena Teliha, Daria Rebet) and respective OUN propagandist publications allowed to reveal the core elements of the image of an «ideal Ukrainian woman» against the backdrop of the discussion with the interwar feminists. Nationalists' essentialist perception of women reduced their main duty to motherhood (aimed at physical and cultural continuity of the nation) and subordination of all women's interests, potentials and activities to the goals of the national cause..

Keywords: Ukrainian women, OUN, nationalism, essentialism, feminism.

Оксана Кись

«ЖЕНСКИЙ ВОПРОС» В ИДЕОЛОГИИ И ПРОПАГАНДЕ ОУН

В статье рассмотрено видение ролей и задач женщин в процессах творения нации в рамках Организации Украинских Националистов. На основе анализа текстов идейных вдохновителей и лидеров движения (Ю. Лыбы, О. Теліги, Д. Ребета) и пропагандистских публикаций ОУН раскрыты основные элементы образа «идеальной украинки» на фоне полемики с феминистками междувоенного времени. Эссенциалистский взгляд националистов на женщин сводил их основное назначение к материнству (для обеспечения природного и культурной преемственности нации) и подчинения всех интересов, способностей и деятельности женщин и женских организаций целям служения национальному делу.

Ключевые слова: украинская женщина, ОУН, национализм, эссенциализм, феминизм.